

HARAKATLI O'YINLAR VOSITASIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA HAMJIHATLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA MEXANIZMLARI

Karimova Sadoqat Mamaraimovna

Termiz davlat Pedagogika instituti

Jismoniy madaniyat kafedrası o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18584896>

Annotatsiya. Ushbu maqolada, harakatli o'yinlar vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarida hamjihatlikni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari va mexanizmlari haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Jismoniy faollik va ijtimoiy o'zaro ta'sirning kesishish nuqtalarini tahlil qilish orqali, tizimli o'yinlar 7-10 yoshli bolalarda ijtimoiy moslashuv va shaxslararo intellektni rivojlantirishning asosiy vositasi ekanligi isbotlangan.

Kalit so'zlar: harakatli o'yinlar, ijtimoiy hamjihatlik, boshlang'ich ta'lim, pedagogik mexanizmlar, jamoaviy faoliyat, ijtimoiy adaptatsiya, hamkorlikda o'qitish.

Kirish. Boshlang'ich sinf yoshi bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishida hal qiluvchi davr hisoblanadi. Bu bosqichda bolalar "egotsentrik" o'yinlardan jamoaviy hamkorlikka o'tadilar. Zamonaviy ta'lim landshaftida "hamjihatlik" - ya'ni umumiy maqsad yo'lida ishlash, tengdoshlariga hamdardlik bildirish va guruh barqarorligini saqlash qobiliyati - akademik savodxonlik kabi muhim sanaladi. Jismoniy harakat, qoidalarga rioya qilish va jamoaviy maqsadlar bilan xarakterlanadigan harakatli o'yinlar ushbu ijtimoiy integratsiyani amalga oshirishda asosiy pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, pedagogik kontekstda hamjihatlik shunchaki nizolarning yo'qligi emas, balki o'quvchilar o'rtasidagi faol sinergiya (birgalikdagi harakat)dir. U quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- guruhni birlashtirib turadigan hissiy rishta;
- jismoniy va aqliy harakatlarning uyg'unligi;
- shaxsiy harakatlar jamoaviy natijaga ta'sir qilishini anglash.

Harakatli o'yinlar "kichik jamiyat" modelini yaratadi, unda o'quvchilar xavfsiz va yuqori energiyali muhitda murakkab ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalarini mashq qiladilar. Oddiy o'yinni ijtimoiy hamjihatlik vositasiga aylantirish uchun ma'lum pedagogik shart-sharoitlar ta'minlanishi kerak. O'yinlar bolalarning fiziologik va psixologik imkoniyatlariga mos kelishi shart. Agar o'yin haddan tashqari murakkab bo'lsa, bu tushunmovchilik va bir-birini ayblashga olib keladi, agar juda oddiy bo'lsa, qiziqish so'nadi. O'yin murakkabligini oddiy taqliddan strategik jamoaviy hamkorlikka qarab bosqichma-bosqich oshirib borish. Raqobat ko'plab o'yinlarga xos bo'lsa-da, pedagogik e'tibor kooperativ muvaffaqiyatga qaratilishi lozim.

Biroq, rag'batlantirishni shaxsiy ustunlikka emas, balki jamoaviy harakatga asoslash.

Masalan, estafeta poygasida g'olib sifatida nafaqat eng tez yugurgan, balki bir-birini eng ko'p qo'llab-quvvatlagan jamoa e'tirof etilishi kerak. Agar ayrim o'quvchilar (masalan, jismoniy chaqqonligi pastroq bolalar) chetda qolib ketsa, hamjihatlikka erishib bo'lmaydi. Har bir bola muhim rolga ega bo'lishi uchun o'yin qoidalarini moslashtirish. Bu sinf ichida "ayrim guruhlar" ajralib qolishining oldini oladi.

Oddiy guruhdan hamjihat jamoaga o'tish jarayoni muayyan psixologik-pedagogik mexanizmlar orqali kechadi. "Bayroqni qo'lga kiritish" yoki "Qal'ani himoya qilish" kabi o'yinlarda o'quvchilar yagona maqsad atrofida birlashadilar.

Bu maqsad muloqot uchun katalizator bo'ladi. Bolalar rollarni taqsimlashga (kim himoya qiladi, kim yuguradi) majbur bo'ladilar, bu esa o'z-o'zidan ishonch ierarxiyasini quradi.

Bu hamjihatlik xulq-atvorning umumiy qoidalariga tayanishni talab qiladi. Harakatli o'yinlar qat'iy qoidalarga tayanadi. Ushbu qoidalarga rioya qilish orqali bolalar "Ijtimoiy shartnoma"ni o'rganadilar - ya'ni guruh ishlashi va o'yin qiziqarli bo'lishi uchun hamma bir xil standartlarga bo'ysunishi kerakligini tushunadilar. Jismoniy o'yinlar organizmda endorfin ajralishini rag'batlantiradi. Guruh quvonch, hayajon yoki o'yin tarangligini birga his qilganda, ularda "hissiy yuqumlilik" yuzaga keladi. Ushbu umumiy hissiy holat o'yin maydonidan tashqariga, ya'ni dars jarayoniga ham ko'chadigan kuchli rishtani yaratadi.

Hamjihatlikni shakllantirish uchun pedagoglar quyidagi uchta toifadagi o'yinlardan foydalanishlari tavsiya etiladi:

O'yin toifasi	Diqqat markazi	Misol
Ishonch o'yinlari	Xavfsizlik uchun boshqalarga tayanish.	"Ko'r-ko'rona yo'l boshchi" (ko'zi bog'langan do'stini yetaklash).
Strategik hamkorlik	Bosim ostida muammoni jamoaviy yechish.	"Insoniy tugun" (qo'llarni qo'yib yubormay chigalni yozish).
Sinxron harakatlar	Jismoniy uyg'unlikka erishish.	"Oyna" (bir-birining harakatini takrorlash) yoki jamoaviy sakrash.

O'qituvchining roli o'yinning refleksiya (mulohaza) bosqichida yaqqol namoyon bo'ladi.

Hamjihatlik mexanizmi nafaqat o'yin paytida, balki o'yindan keyingi tahlilda mustahkamlanadi.

- O'qituvchi "Kim yutdi?" deb emas, balki "Do'stingiz yiqilganda unga qanday yordam berdingiz?" yoki "Vaziyat qiyinlashganda jamoangiz qanday tartibni saqlab qoldi?" deb savol berishi kerak;

- O'yin davomida nizo chiqsa, o'qituvchi undan o'zaro kelishuv usullarini o'rgatish uchun "tarbiyaviy lahza" sifatida foydalanadi;

Harakatli o'yinlar vositasida hamjihatlikni shakllantirish - bu jismoniy salomatlik va ijtimoiy intellektni birlashtiruvchi dinamik jarayondir. To'g'ri pedagogik shart-sharoitlarni yaratish va umumiy maqsad hamda hissiy bog'liqlik mexanizmlaridan foydalanish orqali o'qituvchilar tartibsiz o'yin maydonini haqiqiy fuqarolik laboratoriyasiga aylantirishlari mumkin. Zero, "Zanjir" o'yinida do'stining qo'lini mahkam tutishni o'rgangan bola, kelajakda jamiyatning hamkorlikka tayyor va birdam a'zosiga aylanadi.

O'yinli modellashtirishning mohiyatini tushunish uchun "modellashtirish", "model", "imitatsiya" (taqlid), "o'yin", "o'yinli modellashtirish" tushunchalarining asosiy ta'riflarini ko'rib chiqamiz. Modellashtirish jarayoni imitatsiya va model kabi kategoriyalarni o'z ichiga oladi. V.A. Yasvin ta'lim muhitini o'rganish maqsadida modeldan foydalanish imkoniyatlarini ko'rib chiqadi. Muallifning ta'kidlashicha, "model deganda o'rganish maqsadida sun'iy ravishda yaratilgan hodisa tushuniladi". Shunchaki bilim berish emas, balki hayotda qo'llay olish qobiliyatini rivojlantirish. Bolaning ham real, ham raqamli (virtual) dunyoda baravar ulg'ayishi.

Jamiyatda o'zini tutish va qadriyatlarni tushunish tizimi. Hayotiy vaziyatlarni o'yin shakliga o'tkazib, bolaga xavfsiz muhitda tajriba orttirish imkonini berish.

Imitatsiya (taqlid qilish) atrofda borliqning kuzatilayotgan yoki xayoliy obyektlari, buyumlari va hodisalariga o'xshashni, ularga taqlid qilishni yoki ularni qayta tiklashni nazarda tutadi.

Inson faoliyatining turli tomonlarini aks ettiruvchi o'yindan farqli o'laroq, A.P. Panfilovning fikricha, imitatsiya jarayoni kengroq erkinlikni va turli asbob-uskuna elementlari bilan bir qatorda odamlarning "belgi (simvolik) materiali" sifatida ishtirok etishini ko'zda tutadi.

A.K. Beysembayeva modellashtirishga quyidagicha ta'rif beradi: "modellashtirish - biron-bir hodisa, jarayon yoki turli tizimlarni ularning modellarini qurish va o'rganish orqali tadqiq qilishga, real buyumlar, hodisalar va tizimlarning xususiyatlarini aniqlashda modellardan foydalanishga asoslangan o'ziga xos o'qitish usulidir". Modellashtirish ko'rib chiqilayotgan tizimga kiruvchi elementlarning o'zaro ta'siri va ishlash xususiyatlarini aks ettiruvchi sxemalarni yaqqol namoyon etish imkonini beradi.

O'yin voqelikning muayyan imitatsiyasi, real dunyoning modeli hisoblanadi. L.S. Vigotskiyning fikricha, o'yin bolaning "ichki ijtimoiylashuv" makoni bo'lib, ijtimoiy ko'rsatmalarni o'zlashtirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. A.N. Leontyev o'yinning mohiyatini "shaxsning xayolotdagi erkinligi", "amalga oshirib bo'lmaydigan qiziqishlarning illyuzor amalga oshishi" deb belgilagan.

Nigeriya maktab tizimida boshlang'ich ta'limda o'yindan foydalanishni tavsiflar ekan, Maykl Olubumni boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv rivojlanishidagi ijobiy samaralar bilan bir qatorda, o'yinning o'zaro hamkorlik va ko'maklashishni rivojlantirish usuli sifatidagi ahamiyatini, shuningdek, o'yin qadriyatlarini real vaziyatlarda namoyon etish imkoniyatini ta'kidlab o'tadi. M.V. Fominix o'yinli modellashtirishni ta'lim jarayonida qo'llash maqsadida pedagogik modellarni qurish, shuningdek, o'yin jarayonida o'yinchilarning xulq-atvori va real tizimlar hamda hodisalarning xarakteristikalarini aniqlash uchun o'yin vaziyatida modellardan foydalanish deb hisoblaydi.

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nafaqat bilim, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan rivojlanishi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, o'quvchilarda hamjihatlik, jamoada ishlash, o'zaro hurmat va hamkorlik kabi sifatlarini shakllantirish bugungi kunning dolzarb pedagogik vazifalaridan biridir.

Boshlang'ich maktab yoshi – shaxs ijtimoiylashuvining eng muhim bosqichi bo'lib, aynan shu davrda bolalarda guruhda o'zini tutish, tengdoshlar bilan munosabat o'rnatish va jamoaviy faoliyatda ishtirok etish ko'nikmalari shakllanadi.

Harakatli o'yinlar bolalar faoliyatining tabiiy va samarali shakli bo'lib, ular orqali nafaqat jismoniy rivojlanish, balki ijtimoiy va axloqiy sifatlar ham tarbiyalanadi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'quvchilarida hamjihatlikni shakllantirishda harakatli o'yinlardan maqsadli va tizimli foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega.

O'quvchilarni o'yinda o'z xatti – harakatlariga tanqidiy munosabatda bo'lish, bir-birlariga beg'araz yordam berish ruhida tarbiyalash bilan ana shunday intizomga erishish mumkin. Ba'zan o'qituvchi o'yinni mantiqan to'g'ri va aniq tushuntirib bera olmagan sababli, o'yin intizomi buziladi. O'quvchilar o'yin mazmunini yetarli darajada anglab olmagan, tushunmagani uchun ham qoidalarni buzadilar, o'zaro bahslashadilar. O'yinda har-xil xatoliklarga yo'l qo'yadilar va bir-birlariga qo'pollik qiladilar. Rahbar bu xatolarni o'quvchilarga yana bir marta o'yinni tushutirish bilan osongina tuzatishi mumkin.

Yoshlarni har tomonlama jismoniy baquvvat qilib tarbiyalashga imkon beradigan, o'quvchilar jismoniy sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan bu muammoni umumta'lim maktab

o'quvchilari jismoniy madaniyatini tashkiliy va pedagogik jarayonlar bilan birga bir-biriga bog'lab kelgan uzviylikda ko'rib chiqish lozimligini keltirib chiqaradi, bunda milliy harakatli o'yinlarining roli katta ekanligini qayta-qayta ta'kidlab o'tmoqchimiz.

Xulosa qilib aytganda, harakatli o'yinlar boshlang'ich sinf o'quvchilarida hamjihatlikni shakllantirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. Ular bolalarning jismoniy faolligini oshirish bilan birga, ijtimoiy ko'nikmalar, jamoada ishlash madaniyati va ijobiy shaxsiy sifatlarni rivojlantiradi. To'g'ri tashkil etilgan pedagogik shart-sharoitlar va asosli mexanizmlar orqali harakatli o'yinlar ta'lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylanishi mumkin. Mazkur yondashuv boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirish, sog'lom ijtimoiy muhit yaratish va barkamol shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdumalikov R.A., Alibekov Sh., Norqulov Sh. Xalq milliy o'yinlari mazmunida ma'naviyat masalalari. T., 1995. 9-bet.
2. Ahmatov M. «O'zbekiston Respublikasining sport muassasalari, inshootlari va boshqa jismoniy tarbiya va sport ob'ektlarining xarakteristikasi» ma'lumotlar bazasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat patent idorasi 5 (43), 2003, 182-bet.
3. Salamov R.S. Sport mashg'ulotining nazariy asoslari. T., 2005 y. 238-b
4. Махкамова, Д.Ш. Таълимда ўйинли методлар. – Тошкент: Муаллим, 2019.
5. Jones, L. Cooperative Learning in the Classroom. – Oxford University Press, 2022.
6. <https://jdpu.uz/oquvchilarni-jismoniy-tarbiyalashda-milliy-harakatli-oyinlaridan-foydalanishning-pedagogik-imkoniyatlari/>